

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de 'Leeswijzer profielen Natura 2000 versie 2026', waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

A151 Kemphaan (*Calidris pugnax*)

A. Algemeen

1. Kenschets

1.1 Beschrijving

De kemphaan is een steltloper waarvan de twee geslachten sterk in uiterlijk van elkaar verschillen. De mannetjes zijn groter (lengte 29-32 cm) en vallen in de broedtijd op door een bonte, in kleur zeer variabele, kraag van veren rond de hals. Ze gebruiken die kraag bij de verdediging van een eigen plekje op een gemeenschappelijke baltsplaats. De vrouwtjes zijn kleiner (lengte 22-26 cm) en hebben in het voorjaar ook een zeer variabel kleed. De rest van het jaar zijn kemphanen grijsbruin met bij de mannetjes vaak nog wat wit op de hals en kop. De kemphaan is in Nederland een uiterst schaarse broedvogel van extensief beheerde, zeer natte graslanden. De kemphaan is een trekvogel en het merendeel van de populatie overwintert in Afrika; vrouwelijke vogels vooral in West-Afrika, mannetjes gemiddeld noordelijker tot in West-Europa. Hoewel er gedurende de broedtijd niet veel kemphanen meer te vinden zijn in Nederland, liggen de aantallen buiten de broedtijd hoger. Met name in de nazomer trekken er nog enkele duizenden exemplaren door Nederland op weg naar hun overwinteringsgebieden tot in West-Afrika. Een klein deel van deze vogels, voornamelijk de grotere hanen, blijven in de winter in Nederland hangen. Tijdens het vroege voorjaar komen er weer grotere aantallen door, waarvan de meeste doortrekken naar broedgebieden in Noordoost-Europa tot Noord-Siberië. Kemphanen die in Nederland voorkomen behoren tot de Noord-Europese en West-Siberische/West-Afrikaanse flyway-populatie.

Bron: Saxifraga – Tom Heijnen

1.2 Relatief belang binnen Europa

Broedvogel

Nederland bevindt zich aan de zuidgrens van het broedareaal van de kemphaan in Europa. Het merendeel van de Europese populatie is gevestigd in Zweden en Finland. Vanaf daar strekt het verspreidingsgebied zich uit over de veengebieden en toendra's van Rusland. De Europese broedpopulatie wordt geschat op 257.000-690.000 paren. Er is een grote mate van onzekerheid over het aandeel hiervan wat in Rusland broedt. De broedpopulatie in de Europese Unie omvat naar schatting 42.000-95.000 paren. Het aandeel van de Nederlandse broedpopulatie binnen zowel Europa (exclusief Rusland) als de Europese Unie is minder dan 1%.

Niet-broedvogel

De Noord-Europese en West-Siberische/West-Afrikaanse flyway-populatie wordt geschat op 1.500.000-3.100.000 vogels, waarvan in Nederland minder dan 1% verbleef tijdens de trektijd in de periode 2015/16-2020/21.

1.3 Aandeel van populatie in Vogelrichtlijngebieden

Broedvogel

De broedpopulatie van de kemphaan omvatte naar schatting gemiddeld 13 paren in de periode 2016-2021, waarvan zich ca. 8% in Vogelrichtlijngebieden met een instandhoudingsdoel voor de soort bevond. Zie paragraaf 4 voor meer informatie over het huidige voorkomen. Zie [de soortpagina op natura2000.nl](#) voor een overzicht van de gebieden met een instandhoudingsdoel voor de soort.

Niet-broedvogel

Het gemiddeld seizoensmaximum van de kemphaan betrof 10.900 vogels in de periode 2015/16-2020/21, waarvan zich ca. 53% binnen Vogelrichtlijngebieden met een instandhoudingsdoel voor de soort bevond. Zie paragraaf 4 voor meer informatie over het huidige voorkomen. Zie [de soortpagina op natura2000.nl](#) voor een overzicht van de gebieden met een instandhoudingsdoel voor de soort.

B. Bescherming

2. Status

Kemphaan *Calidris pugnax* (A151). Genoemd in bijlage I van de Vogelrichtlijn (sinds 1985). Voor Vogelrichtlijngebieden in Nederland relevant als broedvogel én niet-broedvogel.

3. Ecologie

3.1 Algemene beschrijving leefgebied

Broedvogel

De kemphaan is in Nederland een broedvogel van extensief beheerde, zeer natte graslanden. De broedbiotoop van de kemphaan bestaat uit vochtige en schrale graslanden in open landschappen, voornamelijk in veenweide- en klei-op-veen-gebieden die minstens 5 ha groot zijn. De voedselbiotopen bestaan uit graslanden met een hoog grondwaterpeil in het voorjaar en ondiepe sloten en poelen. De vrouwtjes trekken met de jongen naar graslanden met korte begroeiing om te foerageren. Als baltsplaats gebruiken de kemphanen ook korte grazige vegetaties; meestal liggen de baltsplaatsen langs de waterkant en vaak op een iets verhoogde plek.

Niet-broedvogel

Buiten het broedseizoen zijn kemphanen vooral aan te treffen in ondiepe zoetwaterplassen en –moerassen, vaak met slikkige, drooggevallen oeverzones. Daarnaast komen ze, vooral tijdens de voorjaartrek, in agrarisch gebied voor. Hier hebben ze een voorkeur voor vochtige, licht bemeste graslanden op veen- en klei-op-veenbodems met een wat kruidachtige vegetatie. Er zijn aanwijzingen dat kemphannen in het voorjaar een sterkere voorkeur voor de nattere graslanden dicht bij de slaapplaats hebben dan mannetjes. In najaar en winter is de soort plaatselijk soms ook op stoppelvelden of andere pas bewerkte percelen met korte vegetatie aan te treffen. Doortrekkers gebruiken gemeenschappelijke slaapplaatsen in ondiepe zoete wateren van waaruit ze voedselgebieden tot 5 kilometer (plaatselijk tot 15 kilometer) in de omtrek bezoeken. De slaapplaatsen zijn maximaal 10 cm diepe wateren en plas-dras terreinen, zoals onder water staande boezemlanden, zomerpolders, natte natuurontwikkelingsgebieden, uiterwaarden of drasse plekken in graslanden. Naast de aanwezigheid van ondiep water zijn rust en ligging in een open landschap essentieel voor een slaapplaats.

3.2 Broedecologie

Mannetjes baltsen op gemeenschappelijke baltsplaatsen ('leks'), waar ze schijngevechten uitvoeren. De mannetjes van deze soort zijn welbekend om hun opvallende verenkleed en uitgebreide balts, maar na de paring neemt het vrouwtje de gehele broedzorg voor haar rekening. Broedgevallen zijn dan vaak ook onopvallend en lastig te ontdekken. De nestplaats is gelegen in schrale, eventueel licht beweide graslanden met een gevarieerde en 'pollige' vegetatiestructuur. Favoriet zijn daarbij graslanden die ook 's winters onder water staan en die in de loop van het voorjaar gradueel droogvallen. Het nest bestaat uit een spaarzaam bekleed kuiltje, goed verborgen in lage vegetatie. Soms broeden de hennetjes in de buurt van elkaar, in los koloniaal verband. De eileg vindt plaats van eind april tot eind mei. Kemphanen hebben één broedsel per jaar en met meestal 4 eieren.

3.3 Voedsel

Broedvogel

Gedurende de broedtijd bestaat het dieet van volwassen kemphaan vrijwel geheel uit insecten, zowel terrestrische als aquatische soorten, en hun larven. Kemphanen eten allerlei ongewervelden, vooral regenwormen, larven van langpootmuggen (emelten) en muggenlarven, maar ook op de grond levende insecten, slakjes en in vegetatie aanwezige vliegjes en muggen. Kuikens eten in de vegetatie en op/in de bodem levende ongewervelden zoals kevers, vliegen, wespen en mieren.

Niet-broedvogel

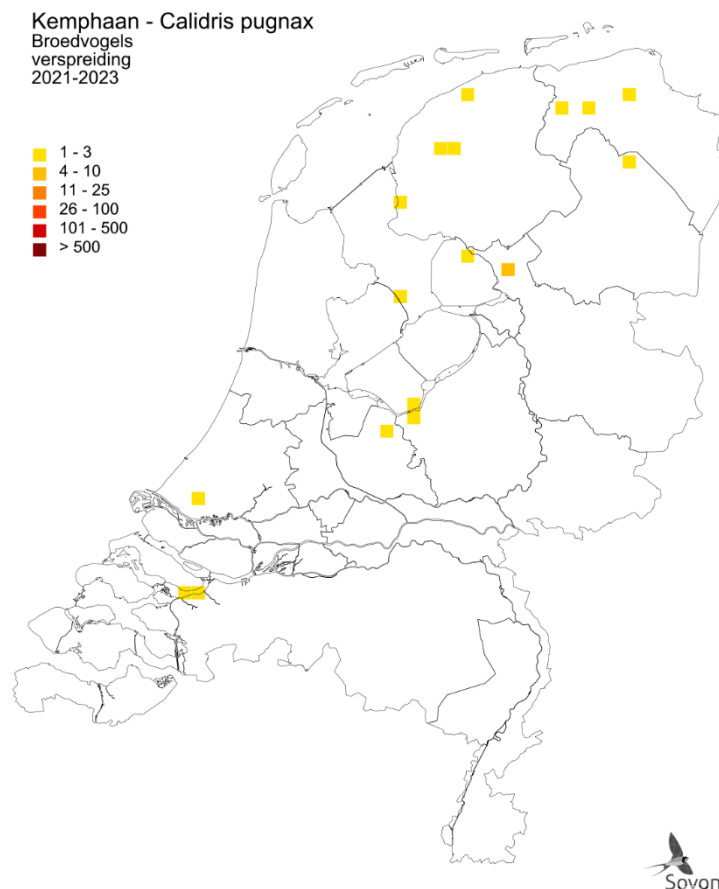
Buiten de broedtijd maakt naast bovengenoemde prooi-soorten ook plantaardig materiaal (zaden) deel uit van het dieet van de kemphaan.

C. Voorkomen, Staat van Instandhouding, drukfactoren en maatregelen

4. Huidig voorkomen

Broedvogel

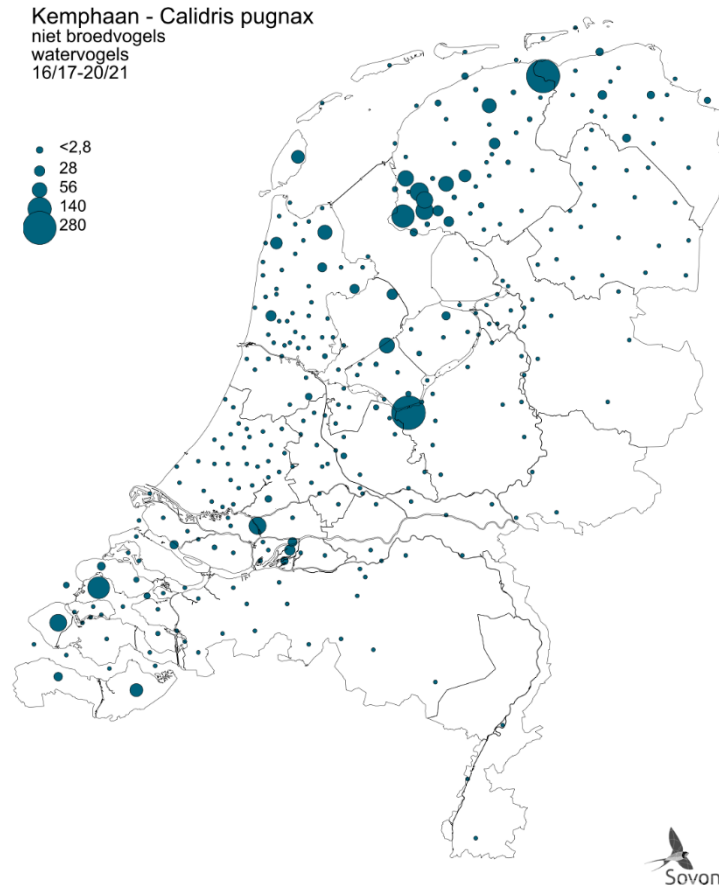
De Nederlandse broedpopulatie van de kemphaan omvatte naar schatting 4-15 paren in de periode 2018-2023. Aanwijzingen voor broedende kemphanen worden tegenwoordig nog voornamelijk in weidevogelreservaten in Friesland gevonden. Hoewel er elders in Noord- en West-Nederland ook nog sporadisch meldingen worden gedaan van mogelijke broedgevallen, gaat het hier om zeer beperkte aantallen (Wymenga 2018). De kemphaan is al decennia verdwenen uit Oost- en Zuid-Nederland. De verspreidingskaart geeft door de optelling van meerdere jaren een te positief beeld van de werkelijkheid. Voor meer verspreidingsinformatie wordt verwezen naar de [soortpagina van Sovon](#).

Voorkomen van de kemphaan als broedvogel in 2021-2023. Weergegeven is het aantal broedparen per atlasblok (5x5 km). Deze kaart is gebaseerd op landelijke tellingen van kolonievogels en zeldzame broedvogels (Meetnet Broedvogels).

Niet-broedvogel

De Nederlandse doortrekpopulatie van de kemphaan omvatte maximaal 8.200-16.400 vogels in de periode 2015/16-2020/21. De aantallen in de winter waren veel lager met in dezelfde periode maximaal 3.200-5.700 vogels. Kemphanen zijn het hele jaar in ons land te zien, met de hoogste aantallen in maart-april en in juli. Tijdens de trek kunnen ze overal opduiken, maar grote concentraties zijn te vinden in Zuidwest-Friesland (voorjaar) evenals verder in het noorden en westen van het land in geschikte habitat, zoals in Arkemheen en het Lauwersmeer. Gedurende de winter, met name bij vorst, verplaatsen veel kemphanen zich naar de Zuidwestelijke Delta. Voorheen werden er gedurende de winter ook nog relatief veel kemphanen in het rivierengebied gezien, maar deze lijken daar inmiddels vrijwel te zijn verdwenen (Wymenga 2018). Voor meer verspreidingsinformatie wordt verwezen naar de [soortpagina van Sovon](#).

Verspreiding van de kemphaan als niet-broedvogel in de periode 2016/17 – 2020/21. Weergegeven is het gemiddelde seizoensgemiddelde (vogels) per hoofdgebied (cluster van telgebieden).

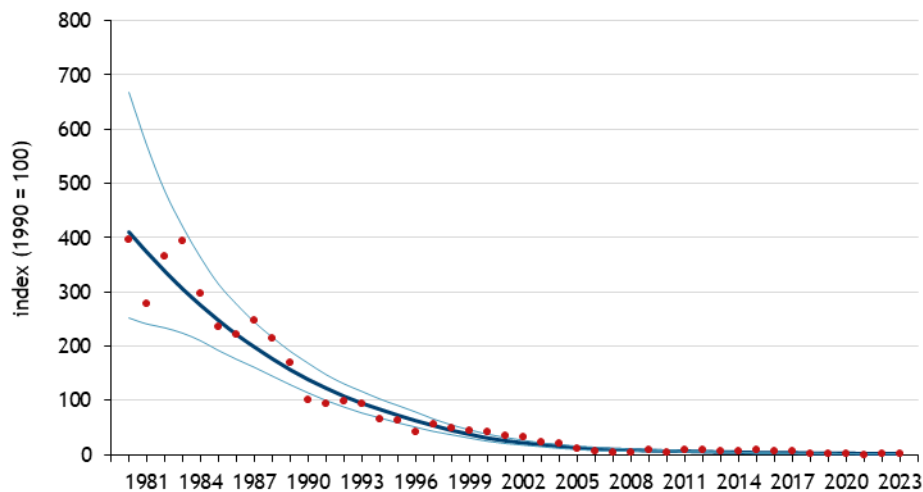
5. Beoordeling landelijke Staat van Instandhouding

5.1 Broedvogel

5.1.1 Trends en ontwikkelingen

De landelijke trend van de kemphaan als broedvogel laat zowel op de lange termijn (1990-2023) als de korte termijn (2012-2023) een sterke afname zien.

De kemphaan neemt als broedvogel al decennia lang in aantal af in Nederland. In Hoog Nederland verdween de soort al in de jaren zestig uit de beekdalen en heide- en veengebieden. Vanaf dat moment nam de stand ook af in de natte veenweidegebieden van Laag Nederland. Gedurende de jaren vijftig nam de populatie al sterk af maar was met ca. 6.000 paar nog aanzienlijk (Osieck & Hustings 1994, Bijlsma *et al.* 2001). De verspreiding was ook toen grotendeels beperkt tot de lage delen in Noord- en West-Nederland. Sindsdien is de populatie in een vrije val geraakt die tot te dag van vandaag aanhoudt. Inmiddels lijkt de kemphaan vrijwel helemaal te zijn verdwenen uit Nederland als broedvogel. In 2023 werd slechts één nest gevonden en waren er vijf meldingen van mogelijke broedgevallen (Boele *et al.* 2024). Intensivering van het agrarisch landbouwgebruik is de belangrijkste oorzaak van de populatieafname in Nederland. Het is onduidelijk in hoeverre ook klimaatfactoren (opwarming, in theorie ongunstig voor deze in noordelijke streken broedende soort) een rol spelen. Voor meer trendinformatie wordt verwezen naar de [soortpagina van Sovon](#).

Aantalsontwikkeling van de kemphaan als broedvogel. Weergegeven is de jaarlijkse index van de broedpopulatie (rode punten), de trendlijn (donkergekleurde lijn) en het 95% betrouwbaarheidsinterval van de trendlijn (lichtgekleurde lijnen).

5.1.2 Beoordelingsaspecten Staat van Instandhouding 2022¹

i. Verspreidingsgebied: zeer ongunstig

Het verspreidingsgebied van de kemphaan is sinds 1973-1977, ten tijde van de eerste broedvogelatlas, sterk afgenomen (Wymenga 2018), waardoor dit aspect als 'zeer ongunstig' is beoordeeld.

ii. Populatie: zeer ongunstig

De populatie van de kemphaan vertoont op de lange termijn (1990-2020) een sterke afname van 14% per jaar en de populatieomvang in de periode 2015-2020 bevond zich onder een gunstig niveau voor de populatie, waardoor het aspect populatie ook als 'zeer ongunstig' is beoordeeld.

iii. Leefgebied: zeer ongunstig

Zowel de omvang als de kwaliteit van het leefgebied van de kemphaan zijn momenteel zodanig laag dat het huidige leefgebied niet in staat is om een populatie op een gunstig niveau te herbergen.

iv. Toekomstperspectief: zeer ongunstig

Gezien de op korte termijn (2009-2020) nog steeds sterk afnemende trend in combinatie met zwaarwegende knelpunten die een toename van de broedpopulatie in de weg staan, wordt het toekomstperspectief tevens als 'zeer ongunstig' beoordeeld.

¹ Voor een uitgebreide toelichting van de beoordeling van de Staat van Instandhouding in 2022 wordt verwezen naar de bouwsteen (Sovon 2024a) en Vogel *et al.* (2021).

5.1.3 Landelijke Staat van Instandhouding

De Staat van Instandhouding (SvI) van de kemphaan als broedvogel is in 2022 als zeer ongunstig beoordeeld (Sovon 2024a). De eerdere SvI beoordelingen zijn in dit document opgenomen zodat zichtbaar is hoe deze over de jaren heen veranderd is².

Aspect	1981	2004	2015	2022
Verspreidingsgebied	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig	zeer ongunstig	matig ongunstig	zeer ongunstig
Beoordeling SvI	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig

5.1.4 Landelijke instandhoudingsdoelstelling

Uitbreiding van de omvang en verbetering van de kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor de uitbreiding tot een populatie van ten minste 50 broedparen (ministerie van LNVN 2026).

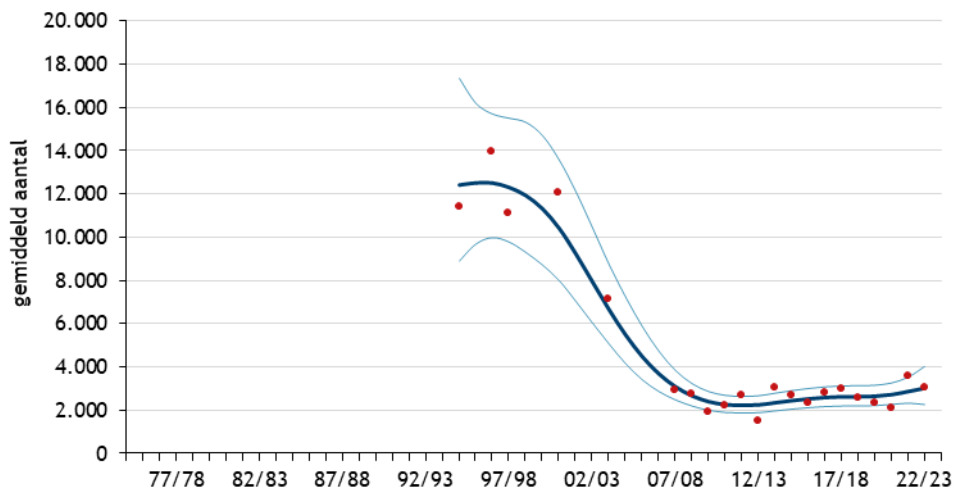
5.2 Niet-broedvogel

5.2.1 Trends en ontwikkelingen

De landelijke trend van de kemphaan als niet-broedvogel laat op de lange termijn (1994/95-2022/23) een matige afname zien, op de korte termijn (2011/12-2022/23) is de aantalsontwikkeling onzeker (geen betrouwbare trendclassificatie mogelijk).

Kemphanen zijn buiten de broedtijd niet eenvoudig om te tellen en goede schattingen van vóór de jaren negentig ontbreken dan ook veelal. Wel is duidelijk dat er zich sindsdien een aanzienlijke afname van de populatieaantallen heeft voorgedaan. In de jaren tachtig en negentig konden er op sommige momenten in de trektijd nog tienduizenden kemphanen worden geteld op Friese slaapplaatsen (Wymenga & Sikkema 2011, Wymenga *et al.* 2013). Inmiddels is daar slechts een klein deel van over. De inkrimping van het verspreidingsgebied van de kemphaan in noordoostelijke richting gaat ook samen met een verschuiving van de trekroute naar het oosten (Verkuil *et al.* 2012). Kemphanen op doortrek laten ons land tegenwoordig letterlijk links liggen en hebben hun trekbaan in korte tijd in oostelijke richting verlegd. Hierdoor zijn Wit-Rusland en oostelijke Oekraïne nu van veel groter belang als pleisterplaats tijdens de voorjaarstrek. Verslechterende omstandigheden in Nederland liggen hieraan ten grondslag (intensivering landbouw), mogelijk in combinatie met inkrimping van het broedareaal in oostelijke richting (waardoor vliegen via Nederland een omweg is geworden). Voor meer trendinformatie wordt verwezen naar de [soortpagina van Sovon](#).

²Nieuwere beoordelingen van de Staat van Instandhouding zijn niet altijd één op één te vergelijken met eerdere beoordelingen door verschillen in de systematiek (ministerie van LNVN 2006, Foppen *et al.* 2016, Vogel *et al.* 2021).

De aantalsontwikkeling van de kemmaan als niet-broedvogel. Weergegeven is het seizoensgemiddelde in de monitoringgebieden (rode punten), de trendlijn (donkergekleurde lijn) en het 95% betrouwbaarheidsinterval van de trendlijn (lichtgekleurde lijnen). Deze grafiek is gebaseerd op het Meetnet Watervogels (seizoen juli t/m juni) gecombineerd met het Meetnet Slaapplaatsen.

5.2.2 Beoordelingsaspecten Staat van Instandhouding 2022³

i. Verspreidingsgebied: matig ongunstig

De grootte van het verspreidingsgebied van de kemmaan als niet-broedvogel is afgenomen, maar met minder dan 1% per jaar, waardoor het aspect verspreidingsgebied als 'matig ongunstig' is beoordeeld.

ii. Populatie: zeer ongunstig

De trend vertoont op de lange termijn (2008/09-2019/20) een matige afname en de populatieomvang in de periode 2014/15-2019/20 bevond zich onder een gunstig niveau voor de populatie, waardoor het aspect populatie als 'zeer ongunstig' is beoordeeld.

iii. Leefgebied: matig ongunstig

Hoewel de omvang van potentieel leefgebied voor de kemmaan in Nederland nog op orde is, is de kwaliteit van dit leefgebied vaak niet voldoende, waardoor het aspect leefgebied als 'matig ongunstig' is beoordeeld.

iv. Toekomstperspectief: zeer ongunstig

Ondanks de gestabiliseerde trend op de korte termijn (2014/15-2019/20) ligt herstel naar een gunstig niveau momenteel niet in het verschiet wegens de lage populatieaantallen en de aanwezigheid van belangrijke knelpunten voor de soort. Het toekomstperspectief is dan ook als 'zeer ongunstig' beoordeeld.

³ Voor een uitgebreide toelichting van de beoordeling van de Staat van Instandhouding in 2022 wordt verwezen naar de bouwsteen (Sovon 2024b) en Vogel *et al.* (2021).

5.2.3 Landelijke Staat van Instandhouding

De SvI van de kemphaan als niet-broedvogel is in 2022 als zeer ongunstig beoordeeld (Sovon 2024b). De eerdere SvI beoordelingen zijn in dit document opgenomen zodat zichtbaar is hoe deze over de jaren heen veranderd is⁴.

Aspect	1981	2004	2015	2022
Verspreidingsgebied	gunstig	gunstig	zeer ongunstig	matig ongunstig
Populatie	gunstig	gunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig	zeer ongunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	gunstig	matig ongunstig	matig ongunstig	zeer ongunstig
Beoordeling SvI	gunstig	matig ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig

5.2.4 Landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de omvang en verbetering van de kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor de uitbreiding tot een populatie van ten minste 3.700 vogels (seizoensgemiddelde) (ministerie van LNVN 2026).

6. Drukfactoren

Broedvogel

- *Vermesting*: de kwaliteit van het broedgebied van de kemphaan wordt negatief beïnvloed door stikstofdepositie als gevolg van vermisting. Vermesting leidt tot verruiging van vegetaties waardoor het aanbod aan prooien voor steltlopers afneemt door een eenvormiger vegetatie. In dichtere grasvegetatie kunnen de prooien ook minder zichtbaar en minder bereikbaar zijn (Atkinson *et al.* 2005, Kleijn *et al.* 2007, Bouwman *et al.* 2016).
- *Verdroging*: door ontwatering van het agrarische landschap is vrijwel alle geschikte broedhabitat van kemphaan verdwenen. De soort is nog meer dan andere weidevogels afhankelijk van zeer natte graslanden en kan zich met de huidige verlaagde waterstanden in agrarisch gebied niet handhaven (Zöckler 2002).
- *Klimaat*: het verspreidingsgebied van de kemphaan heeft zich binnen Europa sterk teruggetrokken in noordoostelijke richting (Keller *et al.* 2020). Dit lijkt voor een deel samen te hangen met klimaatverandering, hoewel het precieze effect hiervan niet duidelijk is (Zöckler 2002). De gevolgen zijn vooral via droge zomers merkbaar, omdat die de verdrogingsproblematiek versterken.
- *Predatie*: rond de eeuwwisseling nam predatie door vossen in weidevogelhabitat toe, mede als gevolg van verdroging, waardoor voorheen drassige gebieden beter bereikbaarheid werden (Brandsma 2002, Oosterveld 2011). De kemphaan nam echter ook vóór de opkomst van vossen in weidevogelhabitat al snel in aantal af (Zöcker 2002), wat suggereert dat belangrijke knelpunten spelen dan alleen predatie. Een hoge predatiedruk is behalve door populatiebeheer in veel gevallen te mitigeren door middel van vernattingsmaatregelen waardoor broedlocaties minder goed bereikbaar worden voor grondpredatoren. Maatwerk is geboden, want vernatting kan lokaal ook predatoren aantrekken (van der Wal & Teunissen 2018, Teunissen *et al.* 2020).
- *Spontane ontwikkeling (successie)*: in de vorige eeuw ontstond als gevolg van inpoldering van landschappen in sommige gevallen spontaan geschikte broedhabitat voor kemphaan. Het duidelijkste voorbeeld hiervan was te zien in het Lauwersmeergebied, waar in 1983 nog 350-400 broedparen zijn vastgesteld (Altenburg *et al.* 1985). Successie van het gebied maakte de habitat vervolgens echter ongeschikt voor de soort (Zöckler 2002).
- *Verstoring door aanwezigheid*: struinen in broedbiotoop door recreanten kan in het broedseizoen leiden tot nestverlies (o.a. door verhoogde kans op predatie van nesten) en lagere broeddichtheden (Krijgsveld *et al.* 2022).
- *Verstoring door geluid van verkeer*: de directe omgeving van snelwegen wordt door weidevogels gemeden als gevolg van geluidsbelasting (Reijnen *et al.* 1996) waarbij mag worden aangenomen dat de invloed van dit knelpunt niet of nauwelijks groter zal worden; het overgrote deel van de broedgebieden heeft een planologische basisbescherming waaronder via de provinciale Omgevingsverordeningen.

⁴Nieuwere beoordelingen van de Staat van Instandhouding zijn niet altijd één op één te vergelijken met eerdere beoordelingen door verschillen in de systematiek (ministerie van LNVN 2006, Foppen *et al.* 2016, Vogel *et al.* 2021).

- *Sterfte door infrastructuur*: kemphanen zijn potentieel kwetsbaar voor aanvaringen met hoogspanningslijnen (Buij *et al.* 2020).
- *Schaalvergroting, intensivering agrarisch gebruik*: naast een kunstmatig lage grondwaterstand geldt intensivering van het agrarisch grondgebruik (egalisatie, vergroting percelen, vergroting agrarische bouwblokken) als het belangrijkste knelpunt in agrarisch gebied (Beintema *et al.* 1995). De vervroeging van maaien in agrarisch gebied is ook problematisch voor de kemphaan, omdat deze pas relatief laat jongen heeft (Bijlsma *et al.* 2001, Bouwman *et al.* 2016). Hetzelfde geldt voor intensieve beweiding (Provincie Fryslân 2023). In regulier agrarisch gebied worden aanwijzingen voor broedgevallen van de kemphaan vrijwel niet meer vastgesteld.

Niet-broedvogel

- *Vermesting*: de kwaliteit van het foerageergebied van de kemphaan wordt waarschijnlijk negatief beïnvloed door stikstofdepositie als gevolg van vermesting. Vermesting leidt tot verruiging van vegetaties waardoor het aanbod aan prooien voor steltlopers afneemt door een eenvormiger vegetatie. In dichtere grasvegetatie kunnen de prooien ook minder zichtbaar en minder bereikbaar zijn (Atkinson *et al.* 2005, Kleijn *et al.* 2007). Het effect van vermesting op de beschikbaarheid van regenwormen is gecompliceerd, maar lijkt vooral negatief te zijn. Het aanbod aan rode regenwormen, die zich over het algemeen dicht bij het grondoppervlak bevinden, neemt in aantal af als gevolg van intensieve bemesting (Onrust *et al.* 2019a) en wormen die zich nog wel in sterk bemeste grond weten te handhaven zitten veelal dieper in de grond en worden daarmee onbereikbaar voor steltlopers (Onrust *et al.* 2019b).
- *Klimaat*: het verspreidingsgebied van de kemphaan heeft zich binnen Europa sterk teruggetrokken in noordoostelijke richting. Dit lijkt voor een deel samen te hangen met klimaatverandering, hoewel het precieze effect hiervan niet duidelijk is (Zöckler 2002). Het belangrijkste gevolg van klimaatverandering is een versterking van de verdrogingsproblematiek.
- *Verdroging*: ook buiten de broedtijd zijn kemphanen afhankelijk van natte graslanden als geschikt foerageergebied. Met name de vrouwtjes, die met hun kortere snavels minder diep in de bodem kunnen komen op zoek naar bodemdieren, hebben een sterke voorkeur voor graslanden met hoge waterstanden. Het is daarnaast ook belangrijk dat foerageergebieden dicht bij geschikte slaapplekken liggen, die meestal te vinden zijn in ondiepe plassen of moerassen waar de kemphanen staand in het water kunnen slapen (Verkuil & de Goeij 2003, Schmaltz *et al.* 2016). Door ontwatering van het agrarische landschap is een groot deel van deze natte graslanden verdwenen.
- *Ziekten*: de kemphaan is beoordeeld als matig kwetsbaar voor sterfte door hoogpathogene aviaire influenza (HPAI) buiten het broedseizoen vanwege het vaak voorkomen in groepen. Watervogelsoorten die in bepaalde delen van het jaar in dichte groepen leven lijken kwetsbaar te zijn voor HPAI. Het vermoeden bestaat dat dit een belangrijke factor is, omdat er in zulke groepen meer mogelijkheden zijn voor virusoverdracht (blootstelling) en voor eventueel soortspecifieke aanpassing van het virus (Slaterus *et al.* 2022, 2024).
- *Spontane ontwikkeling (successie)*: om de kans op predatie te verkleinen rusten kemphanen graag in open gebieden, waar mogelijke predatoren al vanaf een afstand kunnen worden gezien (Wymenga & Jalving 2005). Vegetatiesuccessie zou rustgebieden voor de kemphaan ongeschikter kunnen maken, doordat deze begroeid raken en daardoor onveiliger worden voor de soort.
- *Verstoring door aanwezigheid*: kemphanen zijn buiten de broedtijd gevoelig voor verstoring. Met name op slaapplekken komen kemphanen in grote groepen samen en is het risico op verstoring dus het grootst (Krijgsveld *et al.* 2022). Een hoge recreatiedruk kan voedselgebieden en slaapplekken ongeschikt maken en de voedselopname van vogels beperken, maar veel is hierover niet bekend.
- *Sterfte door infrastructuur*: kemphanen zijn potentieel kwetsbaar voor aanvaringen met hoogspanningslijnen (Buij *et al.* 2020).
- *Schaalvergroting, intensivering agrarisch gebruik*: in combinatie met een kunstmatig lage grondwaterstand geldt intensivering van het agrarisch grondgebruik (egalisatie, vergroting percelen, vergroting agrarische bouwblokken) als het belangrijkste knelpunt in agrarisch gebied (Beintema *et al.* 1995). Verkuil *et al.* (2012) vond dat Friese Kemphanen zich steeds minder goed kunnen opvetten tijdens de trektijd, terwijl dit probleem op een oostelijkere pleisterplaats in Belarus niet speelde. Dit is waarschijnlijk veroorzaakt door de snelle intensivering van het agrarisch gebied in Nederland. Als gevolg van vermesting, ontwatering en het gebruik van bestrijdingsmiddelen is er een lagere diversiteit aan ongewervelden in graslanden te vinden, waardoor de kemphaan minder voedsel kan vinden.

Invloeden van buiten Nederland

De kemphaan neemt in vrijwel alle Europese landen in aantal af en heeft de status 'Near Threatened' op de Europese Rode Lijst (Birdlife International 2021). Deze afnames zijn het duidelijkst te zien aan de zuidelijke en westelijke randen van het verspreidingsgebied, waar de verspreiding ook sterk is ingekrompen. Maar ook in landen die van groter belang zijn voor de soort, zoals Zweden en Rusland, nemen de aantallen af. Op Europees niveau lijkt verdroging van broedgebieden, grotendeels als gevolg van agrarische intensivering, de belangrijkste oorzaak voor afname te zijn (Keller *et al.* 2020). De afname in Europa is samengevallen met een toename in het Aziatische deel van Rusland, wat er mogelijk op duidt dat de Europese populatie zich verder oostelijk heeft verplaatst (Rakhimberdiev *et al.* 2011). Gezien de inkrimping van het broedgebied richting het noordoosten moet klimaatverandering ook als sturende factor worden overwogen (Zöckler 2002). Hoe zwaar dit effect van klimaatverandering meeweegt, is echter niet duidelijk. Kemphanen in Nederland behoren tot de flyway-populatie die broedt in Noord-Europa en West-Siberië en veelal overwintert in West-Afrika. Hoewel er ook een herverdeling van de populatie lijkt plaats te vinden waarbij de focus van de broedpopulatie meer komt te liggen in West-Siberië (Rakhimberdiev *et al.* 2011), neemt de flyway-populatie als geheel ook in aantal af (Wetlands International 2022).

7. Maatregelen voor beheer, herstel en uitbreiding

Hieronder worden aanbevolen maatregelen genoemd ten behoeve van de soort.

Broedvogel

Kansen voor de soort lijken vooral te liggen op percelen waar meerdere beheermaatregelen tegelijk worden toegepast. Beheermaatregelen ten behoeve van de kemphaan moeten in de eerste plaats gericht zijn op het verhogen van het waterpeil en het terugdringen van vermessing. Percelen die voor de kemphaan zijn ingericht, dienen daarnaast een lage begrazingsdruk te ondervinden en pas vanaf half juli gemaaid te worden.

- De kemphaan broedt alleen in zeer natte graslanden en het verhogen van het grondwaterpeil in potentieel geschikte broedgebieden is dan ook essentieel om de kemphaan voor Nederland te behouden. Vernatting van de broedgebieden kan de negatieve effecten van klimaatverandering voor de soort ook deels tegengaan. Dat vernatting uitkomst kan bieden zelfs nu de populatie in een zeer kritische situatie verkeert, blijkt uit de broedgevallen in 2014 in het Zuidlaardermeergebied, waar natuurontwikkeling destijds tot zeer natte graslanden leidde (Meeuwissen 2015).
- Het terugdringen van vermessing van potentieel geschikt broedhabitat voor de kemphaan zal de biodiversiteit aan prooien (insecten) doen toenemen en de vegetatie beter doordringbaar maken voor met name foeragerende kuikens.
- In geschikte broedhabitat voor de soort kan het gebied worden gemaaid om successie van de vegetatie te voorkomen. Als deze maaiwerkzaamheden worden uitgevoerd wanneer de kemphaan nog kuikens heeft, kan dit echter juist averecht werken. Om de habitat geschikt te houden voor de laat broedende kemphaan, dienen maaiwerkzaamheden pas vanaf half juli te worden uitgevoerd. Als alternatief kan in zeer lage dichtheden begrazing worden ingezet (Provincie Fryslân 2016).
- Hoewel populatiebeheer van predatoren op lokaal niveau de kans op predatie kan verminderen, is dit lang niet altijd het geval wegens de vele complexe verbanden die binnen een ecosysteem spelen. Om geschikt broedhabitat te creëren voor de kemphaan zal het effectiever zijn om te richten op vernattingsmaatregelen, zowel wegens het grote negatieve effect van verdroging op de soort als de verminderde kans op predatie die als gevolg van vernatting op kan treden (van der Wal & Teunissen 2018).
- Om verstoring tegen te gaan zijn vaste paden i.p.v. struinroutes of vrije toegang van belang, in combinatie met een lage padendichtheid. Over het algemeen wordt bij recreatie in de broedtijd als afstand de vogel(s) en de verstoringsbron een bufferzone van minimaal 250 meter geadviseerd, al kan de situatie tussen locaties verschillen. Aandachtspunt zijn de gemeenschappelijke baltsplaatsen van mannetjes die aantrekkelijk zijn voor fotografen, waarbij extra handhaving of bescherming nodig kan zijn (Krijgsveld *et al.* 2022).

Onderscheid in maatregelen gericht op regulier beheer (instandhouding), preventie of herstel (aanvullende maatregelen om verslechtering te voorkomen of terug te draaien) en/of uitbreiding van leefgebied voor de kemphaan als broedvogel. Zie de tekst hierboven voor de volledige beschrijving van de maatregelen.

Maatregel	Regulier beheer	Preventie of herstel	Uitbreiding
Verhogen grondwaterpeil in potentieel geschikte broedgebieden		x	
Terugdringen vermesting		x	
Tegengaan successie door maaien (na half juli) of begrazing	x		
Afgewogen populatiebeheer van predatoren (indien lokaal van toepassing)		x	
Waarborgen voldoende rust		x	

Niet-broedvogel

- De kemphaan foerageert buiten de broedtijd graag in natte graslanden en het verhogen van het grondwaterpeil in potentieel geschikte foerageergebieden is dan ook essentieel voor doortrekkende en overwinterende kemphanen. Met name voor de vrouwtjes, die door hun kortere snavels minder ver in de bodem kunnen doordringen, is een hoog waterpeil belangrijk (Verkuil & de Goeij 2003).
- Het terugdringen van vermesting in foerageerhabitat voor de kemphaan zal de biodiversiteit aan prooiën (insecten en bodemdieren) doen toenemen en de vegetatie beter doordringbaar maken.
- Rondom geschikte slaapplekken voor de kemphaan, doorgaans ondiepe wateren in open gebieden, kan vegetatiesuccessie worden voorkomen om de slaapplek open en daarmee veilig te houden voor de kemphaan. Het is daarnaast belangrijk dat geschikte slaapplekken in de buurt liggen van foerageergebieden (Verkuil & de Goeij 2003, Schmaltz *et al.* 2016).
- Het beperken van recreatie rondom slaapplekken van de kemphaan zal het risico op verstoring verminderen. Over het algemeen wordt bij recreatie buiten de broedtijd als afstand de vogel(s) en de verstoringsbron een bufferzone van minimaal 250 meter geadviseerd, op hoogwatervluchtplaatsen meer (tot 1-2 kilometer), al kan de situatie tussen locaties verschillen (Krijgsveld *et al.* 2022).

Onderscheid in maatregelen gericht op regulier beheer (instandhouding), preventie of herstel (aanvullende maatregelen om verslechtering te voorkomen of terug te draaien) en/of uitbreiding van leefgebied voor de kemphaan als niet-broedvogel. Zie de tekst hierboven voor de volledige beschrijving van de maatregelen.

Maatregel	Regulier beheer	Preventie of herstel	Uitbreiding
Verhogen grondwaterpeil in geschikte foerageergebieden		x	
Terugdringen vermesting		x	
Tegengaan vegetatiesuccessie rondom geschikte slaapplekken	x		
Waarborgen rust rondom slaapplekken		x	

8. Bronnen

- Altenburg W., Beemster N., van Dijk K., Esselink P., Prop D. & Visser H. 1985. Ontwikkeling van de broedvogelbevolking van het Lauwersmeer in 1978-83. *Limosa* 58: 149-161.
- Atkinson P.W., Fuller R.J., Vickery J.A., Conway G.J., Tallwin J.R.B., Smith R.E.N., Haysom K.A., Ings T.C., Asteraki E.J. & Brown V.K. 2005. Influence of agricultural management, swardstructure and food resources on grassland field use by birds in lowland England. *Journal of Applied Ecology* 42: 932-942.
- Beintema A.J., Moedt O. & Ellinger D. 1995. Ecologische atlas van de Nederlandse weidevogels. Schuyt & Co, Haarlem.
- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- BirdLife International. 2021. European Red List of Birds. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Boele A., Vergeer J.W., van Bruggen J., Goffin B., Koffijberg K., van Oostveen C., Schoppers J. & Jansen D. 2024. Broedvogels in Nederland in 2023. Sovon-rapport 2024/40. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Bouwman J.H., Nijssen M.E., Adams A.S., Beijer H.M., Groenedijk D. & Smits N.A.C. 2016. Herstelstrategie Dotterbloemgrasland van veen en klei - leefgebied 7. 1019-1032.
- Brandsma O.H. 2002. Invloed van de vos op de weidevogelstand in het reservaatgebied Giethoorn-Wanneperveen *Levende Natuur* 103: 126-131.
- Buij R., Jongbloed S., van der Jeugd H., Klop E., Lagerveld S., Limpens H., Meeuwssen H., Ottburg F., Schippers P., Tamis J., Verboom J., van der Wal T., Wegman R., Winter E. & Schotman A. 2018. Kwetsbare soorten voor energie-infrastructuur in Nederland; Overzicht van effecten van hernieuwbare energie-infrastructuur en hoogspanningsleidingen op de kwetsbaarste soorten vogels, vleermuizen, zeezoogdieren en vissen, en oplossingsrichtingen voor een natuurinclusieve energietransitie. Wageningen Environmental Research Rapport 2883.
- Foppen R., van Roomen M., van den Bremer L. & Noordhuis R. 2016. De ecologische haalbaarheid van de Natura 2000 instandhoudingsdoelen voor vogels. Sovon-rapport 2016/51. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van der Geld J. & Leguijt R. 1996. De kemmaan terug in de Nederlandse graslanden. *Levende Natuur* 97: 134-138.
- Keller V., Herrando S., Voříšek P., Franch M., Kipson M., Milanese P., Martí D., Anton M., Klvaňová A., Kalyakin M. V., Bauer H.-G. & Foppen R. P. B. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- Kleijn D., Dimmers W.J., van Kats R.J.M., Melman Th.C.P. & Schekkerman H. 2007. De voedselsituatie voor gruttokuikens bij agrarisch mozaïekbeheer. Alterra-rapport 1487. Alterra, Wageningen.
- van Kleunen A., van Roomen M., Janssen J.A.M., Kuiters A.T., van Winden E., Boele A., Schmidt A.M. & van Vreeswijk T. 2017. Advies over correcties en bijstellingen van Natura 2000-doelen; Achtergronddocument bij het rapport Advies over de Natura 2000 doelensystematiek en Natura 2000-doelen. Rapport 2779C. Sovon-rapport 2016/27. Wageningen Environmental Research, Wageningen.
- Krijgsveld K.L., Klaassen B. & van der Winden J. 2022. Verstoring van vogels door recreatie. Literatuurstudie van verstoring gevoeligheid en overzicht van maatregelen. Deel 1 hoofdrapport & deel 2 soortbesprekingen. Uitgave Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Meeuwissen G. 2015. Broedende Kemphanen bij het Zuidlaardermeer in 2014. *De Grauwe Gors* 42: 12-15.
- Ministerie van LNV. 2006. Natura 2000 doelendocument. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.
- Ministerie van LNV. 2026. Natura 2000 Doelendocument 2026; vernieuwde landelijke doelen voor Natura 2000-habitattypen en -soorten. Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur. Den Haag.
- Onrust J., Wymenga E. & Piersma T. 2019a. Rode regenwormen: sleutelspelers voor boerenlandbiodiversiteit. *De Levende Natuur* 120: 144-148.
- Onrust J., Wymenga E., Piersma T. & Olff H. 2019b. Earthworm activity and availability for meadow birds is restricted in intensively managed grasslands. *Journal for Applied Ecology* 56: 1333-1342.
- Oosterveld E.B. 2011. Weidevogels en predatie: een literatuuroverzicht. A&W-rapport 1448. Altenburg & Wymenga, ecologisch onderzoek, Feanwâlden.
- Osieck E.R. & Hustings F. 1994. Rode lijst van bedreigde soorten en blauwe lijst van belangrijke soorten in Nederland. Tech. Rapport 12. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Provincie Fryslân. 2016. Natura 2000-beheerplan Van Oordt's Mersken (15).

- Provincie Fryslân. 2023. Natuurdoelanalyse Van Oordt's Mersken. Concept juni 2023, opgesteld door Opgave Groen, Provincie Fryslân.
- Rakhimberdiev E., Verkuil Y.I., Saveliev A., Väisänen R.A., Karagicheva J., Soloviev M.Y., Tomkovich P.S. & Piersma T. 2011. A global population redistribution in a migrant shorebird detected with continent-wide qualitative breeding survey data. *Diversity and distributions* 17: 144-151.
- Reijnen R., Foppen R. & Meeuwsen H. 1996. The effects of traffic on the density of breeding birds in Dutch agricultural grasslands. *Biological Conservation* 75: 255-260.
- Schmaltz L.E., Vega M.L., Verkuil Y.I., Hooijmeijer J.C.E.W. & Piersma T. 2016. Use of agricultural fields by Ruffs staging in southwest Friesland in 2003-2013. *Ardea* 104: 23-32.
- Slaterus R., Schekkerman H., Kleyheeg E., Sierdsema H. & Foppen R. 2022. Impact van hoogpathogene aviaire influenza op vogelpopulaties in Nederland. Sovon-rapport 2022/90. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Slaterus R., Bresser S. & Brinkman C. 2024. Hoogpathogene aviaire influenza als bedreiging voor vogelpopulaties in Nederland. Sovon-rapport 2024/19. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Teunissen W., Kampichler C., Majoor F., Roodbergen M. & Kleyheeg E. 2020. Predatie-problematiek bij weidevogels. Sovon-rapport 2020/41. Sovon Vogelonderzoek Nijmegen.
- Verkuil Y.I. & de Goeij P. 2003. Kemphennen willen wat anders: weilandkeuze van doortrekkende Kemphanen in het voorjaar in Zuidwest-Friesland. *Limosa* 76: 157-168.
- Verkuil Y.I. 2010. The ephemeral shorebird. Population history of ruffs. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.
- Verkuil Y.I., Karlionova N., Rakhimberdiev E.N., Jukema J., Wijmenga J.J., Hooijmeijer J.C.E.W., Pinchuk P., Wymenga E., Baker A.J. & Piersma T. 2012. Losing a staging area: Eastward redistribution of Afro-Eurasian ruffs is associated with deteriorating fuelling conditions along the western flyway. *Biological Conservation* 149: 51-59.
- Vogel R., Foppen R., van den Bremer L., van Turnhout C.A.M. & van Roomen M. 2021. Methodiek voor de bepaling van de staat van instandhouding van vogels. Sovon-rapport 2021/26. Sovon van der Wal J. & Teunissen W. 2018. Boerenlandvogels en predatie: een update van de huidige kennis. Sovon-rapport 2018/31. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Wymenga E. & Jalving R. 2005. Verspreiding van Goudplevier, Wulp, Regenwulp en Kemphaan in Fryslân tijdens de voorjaarstrek in april 1978 en 2004. *Twirre* 16: 185-194.
- Wymenga E. & Sikkema M. 2011. Steltlopers op slaappleatsen in Fryslân in 2008. *Twirre* 21: 22-35.
- Wymenga E., van der Heide Y. & Koopmans M. 2013. Steltlopers op slaappleatsen in Fryslân in 2011. *Twirre* 23: 3-9.
- Wymenga E. 2018. Kemphaan *Philomachus pugnax*. Pp. 282-283 in: Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2018. Vogelatlas van Nederland. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- Zöckler C. 2002. Declining Ruff *Philomachus pugnax* populations: a response to global warming? *Water Study Group Bulletin* 97: 19-29.

Geraadpleegde websites

- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2024a. Bouwsteen Kemphaan broedvogel. <https://stats.sovon.nl/pub/publicatie/22013>. Geraadpleegd op 20/01/2025.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2024b. Bouwsteen Kemphaan niet-broedvogel. <https://stats.sovon.nl/pub/publicatie/22014>. Geraadpleegd op 20/01/2025.
- Wetlands International. 2022. Waterbird Population Estimates. <http://wpe.wetlands.org/>. Geraadpleegd op 08/03/2022.